

*Še so pesmi in jadra
in sužnje. Še skrinje,
še žalosti srca.*

*Ko ribič
brodim po brezčasju zemlje
in se igram s srebrom snega.*

*

*Potepuh
grem preko zemlje,*

*da bi prišel
do vinskih mehov.*

*Tujec sem med brati.
Piskam na trs pesmi praznote
in otožnih bogov.*

*Nočem ljudi.
Samo drevo, sinjino,
tople noči.
O — in mladost.*

KONJSKI SMEH

V L A D I M I R B A R T O L

Zgodbo mi je pripovedoval član kozaškega zbora v Beogradu,
Konstantin Ivanovič Grzinski.

*

Pomladi leta 1915. so v Rusiji razpisali nove nabore, ki naj bi izpopolnili prerešetane oddelke ruske vojske vzdolž ob avstrijsko-nemški fronti. V tolikšnem obsegu se v Rusiji še nikdar niso bili zbiral novinci. Kozaški zbori, ki so bili v Galiciji strahovito razredčeni, so začeli sprejemati tudi nabornike, ki so se prostovoljno prijavili, ne da bi bili iz obmejnih kozaških pokrajin.

Neko njihovo zbirališče je bilo približno petdeset kilometrov od Kijeva proti notranjosti Rusije, sredi ogromnih ukrajinskih pašnikov in planjav. Trava je bila daleč naokoli popašena, poteptana in požgana. Na stotine šotorov je bilo raztresenih v obliki velikega kroga. Od njih je odmevalo hrzanje in rezgetanje konj, rjojenje podčastnikov in neprestano ropotanje prihajajočih in odhajajočih konjeniških oddelkov. Okoli taborišča so se pasle velike črede konj, pripravljenih za novince. Kozaki so jih z vreščanjem in sulicami priganjali, da se niso razkropile. Vrhovni poveljnik taborišča je bil polkovnik Kubanski.

★

Podčastniki so prežali na nove Transporte in sprejemali z glasnim vpitjem in zmerjanjem nabornike. Kdor ni bil do golega ostrižen, je

moral takoj pod škarje in britev. Ves zbegan je sédel na stol, eden izmed četnih brivcev ga je vzel v roke, medtem ko so starejši vojaki postajali okoli in brili iz siromaka norčije.

Med takimi nesrečneži je bil tudi Adam Salomonovič, ki so ga vsi že na prvi pogled spoznali za žida. Bil je srednjevelik, dobro rejen fant z veliko, podolgasto glavo, lepimi, temnorjavimi, mandeljnovimi očmi in velikim, tipično ukrivljenim nosom. Prišel je bil sicer že na kratko ostrizen, toda podčastnik, ki ga je zagledal, je zahteval, naj ga do golega obrijejo. Očitno je bilo, da je prihajal iz boljših razmer. Prestrašeno je strmel v smejoča se zijala, ko mu je vojak brivec z rabeljsko spretnostjo strgal z britvijo trdo lobanjo.

„Ej, polakomnil se je rdeče papahe“, je dejal starejši kozak desetnik. „Ne bo mu dobro. Žida še ni bilo med kozaki, kar pomnim.“

„Ali pa misli, da bo s konjem laže ubežal na drugo stran“, je pripomnil drugi. „Židje so zviti.“

Medtem se je Adam Salomonovič zvijal pod nerahločutnimi prsti improviziranega brivskega mojstra. Kremžil je obraz in kazal pri tem velike rumene zobe, ki so jih ustnice le težko zakrivale. Zdelo se je, da se neprestano reži.

„Le smej se, le...“ je škodoželjno mrmral desetnik. „Kadar boš nosil namesto zadnje plati dva velika mehurja, te bo že minila dobra volja.“

Ko je bil Adam Salomonovič po kozaško obrit, je izvedel, da je dodeljen konjeniškemu odredu poročnika Aksakova ali bolje: zaupan v varstvo podnaredniku Griški.

*

Podnarednik Griška, s polnim imenom Grigorij Vasiljevič Kljašikov, je bil nedavno premeščen s fronte „na daljši oddih“ in določen za rekrutovanje novincev. Bil je petkrat ranjen in dvakrat odlikovan; o njem so se pripovedovale, kakor o večini predstojnikov, različne čudne zgodbe. Dvakrat so mu bili baje vzeli čin in mu ga po štirinajstih dneh zaradi neverjetne hrabrosti spet vrnil. Bil je majhen, čokat možak z okroglo, mačjo glavo, mačjimi očmi in mačjimi brki. Kratke, močno navzven ukrivljene noge so mu tičale v visokih škornjih; hodil je na široko, in sicer ne samo — tako so pravili — zato, ker je bil izza mladih nog bolj vaje konjskega hrbta ko trdnih tal, ampak ker so ga skoraj neprestano mučile razne nevščne bolezni. Bil je sirov in zadirčen kakor večina podčastnikov, vendar ne brez neke popačene dobrodušnosti.

Zvitejši med vojaki so kmalu izvohali njegove slabe lastnosti. Kozarček „vodke“, ki so jo prinesli zdoma, cigareta, prgišče tobaka, vse to

je mnogokrat povzročilo, da je spregledal napako pri ježi in drži na konju. Ker je bil skoraj ves dan kot edini predstojnik (razen nekaj desetnikov) med vojaki, so se morali hočeš nočeš nekako spraviti z njim.

Izprva se je zdelo, kakor bi Adama Salomonoviča sploh ne bil opazil. Da bi se mu nekako polaskal in ga spravil v dobro voljo, je desetnik pokazal na žida in dejal, muzajoč se: „Jevrejin“. Podnarednik Griška je napravil, kakor bi bil preslišal opozorilo. Nekaj je zamrmral in gledal v tla. Zdelo se je, kakor bi se dotiku z židom nalašč ogibal.

*

Adam Salomonovič je kmalu spoznal, da bo moral ostati v tem krdelu divjih, zdravih, hrupnih ljudi osamljen. Izprva je ponudil temu ali onemu tobaka, košček mesa ali požirek žganja, da bi se mu približal. Navadno so sprejeli ter se potem prav hitro izmazali k svojim pravim tovarišem. Zvečer so se zbrali okoli ognjev, igrali na balalajke in glasno prepevali. Salomonovič je sédel nekoliko stran od njihovega kroga in zamišljen poslušal.

Kaj ga je bilo prav za prav potisnilo v to njemu tako tujo trumo ljudi? Doma je bil nekje v Besarabiji (menda v Kišinjevu). Njegov oče je bil srednje bogat trgovec s suknom. On sam ni bil mnogo študiral: dva razreda srednje šole in zasebni trgovinski tečaj. To je zadostovalo, da je lahko pomagal v očetovi trgovini, ki mu je bila po očetovi smrti namenjena. Živel je prijetno, udobno, imel svojega konja, zahajal na lov... Šele ko je prišlo do nabora, je začutil, da mu njegova pomanjkljiva izobrazba ne daje pravice za častniški čin. To, potem dejstvo, da je bil izurjen jezdec, morda celó še skrivna misel, da bo nemara pobegnil iz nevarnosti, vse to ga je pripravilo, da se je potegoval za sprejem v kozaški zbor. Kot kozak — tako je sklepal — bo vsaj delno izravnal razliko med seboj in tovariši častniki ter se bo, recimo, na dopustu laže pokazal v rojstnem mestu. Zdravnik pri pregledni komisiji je iz šale zapisal njegovo željo, a častnik, ki je pregledoval prijave, spregledal njegovo židovsko pokolenje. Tako je zaneslo Adama Salomonoviča h kozaškemu odredu poročnika Aksakova in v veččo šolo podnarednika Griške, kjer pa je moral kmalu uvideti, da se je bil s svojo izbero usodno urezal.

*

S svojim židovskim instinktom je Adam Salomonovič kmalu uganil, kako bi se dalo prikupiti vsemogočnemu Griški. Ta pa se mu je izmikal, kakor bi mu nalašč ne hotel dati priložnosti za zbližanje. Večkrat je imel Salomonovič že pripravljen zavoj tobaka ali šop cigaret, da bi mu

jih stisnil v pest. Vendar se ni mogel nikoli tako približati podnaredniku, da bi se zdelo njegovo dejanje samo po sebi umevno.

Med odmorom so sredi vaj po navadi časti željnejši novinci posedli okoli Griške, poslušali njegove resnične in izmišljene zgodbe s fronte in tudi sami pripovedovali to ali ono iz svojega življenja. Včasih so zbijali šale ali kvantali in spremljali Griškove dovtype s širokim grohotom.

Salomonovič je sédel nekoliko korakov od njih, verno poslušal in skušal v vsem posnemati tovariše. Semtertja bi bil rad zbudil s smehom Griškovo pozornost; toda podnarednik se je delal, kakor bi bil videl in slišal vse druge, samo njega ne, in je ostal brezbrizen.

Nekoč se je Salomonovič ojunačil ter jel pripovedovati o sebi, svojih starših in razmerah, v katerih je živel. In da bi se v Griškovih očeh in v očeh tovarišev dvignil, je povedal, kako je že izza mladih nog vaju konjskega sedla in kako lahko zmaguje napore pri vajah.

Griška je trenil z očmi, kakor bi hotel prepoditi nadležno muho. Dejal ni niti besede in tudi tovariši so molčali. Salomonoviču se je zazdelo, kakor bi mu bilo spodrsnilo ob gladki steni. Ker je čutil, da so poskus njegovega približevanja odbili, se je še bolj potegnil vase.

*

Toda še isti dan je moral spoznati, da je bil z nedolžnim postavljanjem zagrešil veliko napako. Za vajo so jahali v krogu okoli Griške, ki je pazil na držo ter zmerjaje in preklinjaje popravljaj njihove nerodnosti. Včasih je tega ali onega na svojem iskrem, kratkonogem konju dohitel, se nalašč zaletel obenj z ramenom in preizkusil njegovo trdnost v sedlu.

Naenkrat je opazil Salomonoviča, kako je jezdil veličastno zravnano na prestradanem konjiču. Noge je imel trdno zasidrane v stremenih, z rokama pa je elegantno vodil vajeti. Na tolsti, podolgasti in gladko obriti glavi mu je tičala črna kučma z rdečo papaho, ki se nikakor ni hotela prav sprijazniti s svojim podstavkom. Salomonovič je bil še najbolj podoben lakeju, ki si je nadel gospodarjev frak, ali pa cerkovniku, ki se je bil oblekel v župnikov ornat. Kakor zmerom so mu bila tudi to pct usta na stežaj odprta in videli so se mu mogočni beli zobje, ki so zbujali videz, da se možak tiho reži sam vase.

Griška se je razdraženo zasmejal. Ves oddelek je jahal s sklonjenimi hrbti in z nogami, tesno spodvitimi ob konjskih trebuih, kakor pripravljen za napad. S prstom je pokazal najbližjim na Salomonoviča in začel histerično oponašati njegovo veličastno režanje na konju. Prihuljeno je zdirjal za njim, ga dohitel in mu nič hudega slutečemu izpodnesel

nogo iz stremena. S spretnim sunkom stopala mu jo je vrgel kvišku, da je žid izgubil ravnotežje in z obrazom naprej telebnil s konja na tla.

*

Vojaki so se ozirali na nesrečnika in se mu smejali. Nekateri so celó ustavili konje in se mu približali.

Griška je čakal, da se je Salomonovič pobral. Ko je videl, da si ni ničesar polomil, se je znova predal svoji jezi. Zavpil je na žida, naj se hitro spravi na konja, in ga začel priganjati, da je prišel spet z drugimi v vrsto.

Salomonovič izprva ni razumel, kaj se je bilo z njim zgodilo. Mislil je, da se je bil sam po nesreči zadel ob podnarednika; šele ob grohotu tovarišev in Griškovih kletvah se mu je posvetilo, da ga je bil podnarednik nalašč vrgel s sedla.

V njem se je nekaj uprlo, toda še močnejši je bil strah, ki ga je opozoril, da se je bilo njegovo razmerje do predstojnika naenkrat izpremenilo. Ves zbegan je vnovič zajahal konja, pogledal, kako sede drugi v sedlih, in jih začel slepo posnemati. Šele zdaj se je točno zavedel, da ga je bil pustil Griška delati doslej, kar je hotel, toda ne zato, ker je smatral, da je prav, kar počne, marveč iz nekega drugega, njemu nerazumljivega vzroka.

*

Tudi Griška ni razumel, kaj se je bilo tako iznenada sprožilo v njem. Že prej je bil čutil, da ga nekaj na židu bode v oči. A nehote se je bil zadrževal in da bi ne prišel v skušnjavo, se je delal, kakor da Salomonoviča sploh ne bi bil opazil.

Kar pa ga je bil slišal govoriti, je vse v njem zakipelo. Tudi potem, ko ga je bil že vrgel s konja, se ni mogel pomiriti. Po končanih vajah ga je poklical predsé, se na široko razkoračil pred njim in zarohnel:

„In ti hočeš postati kozak? Kakor snop si se zvalil s sedla. Žalosten trenotek, ko si prišel med nas.“

Oči so se mu vrtele kakor biku, ko ga je meril od glave do pete.

Adam Salomonovič je stal napeto pred njim, z vso težo zasidran na stopalih. Noge, ki so bile v kolenih rahlo navznoter obrnjene, so mu tičale v prevelikih škornjih. Dolga, temna kozaška suknja se ga je tako nerodno oklepala, da je bil bolj podoben mašniku v talarju kakor kozaku. Glavo je nagnil daleč nazaj, da so mu bila usta od napora široko odprta. Veliki, močni zobje so se režali iz njih.

Griška je od besa zatisnil oči. Z debelim koncem konjskega biča ga je sunil v kolena in zavpil:

„Prenesi težo na prste! Še stati ne znaš! In s takimi nogami bi rad postal jezdec?“

Tovariši so postajali okoli njega in se muzali. Salomonoviču je bilo, da bi se bil najrajši pogreznil v zemljo. Toda od zadrege mu je hušnil le smehljaj čez lica.

„Ali se misliš še norčevati iz mene? Še smeješ se mi?“

Toliko, da se ni Griška razletel.

Stopil je čisto k njemu, mu prisolil zaušnico in srdito dejal:

„Živ mi ne uideš iz rok. Marš!“

Kakor v sanjah je Salomonovič pozdravil, se zasukal okoli osi in smešno napeto odkorakal v šotor.

Griška je siknil za njim:

„Ta prekleti konjski smeh me bo še ob živce pripravil!“

Vojaki so se zasmeli in od takrat so imenovali Salomonoviča med seboj samo še „Konjski smeh“.

*

Adam Salomonovič je storil tisto, kar je bilo v tem primeru najbolj pogrešeno. Javil se je poročniku Aksakovu k raportu, da bi se pritožil zaradi Griškovega ravnanja.

Poročnik Aksakov, lep, mlad kozak, je bil z Griško vred izza prvega dne vojne na fronti. Bil je nekajkrat ranjen in odlikovan. Napredoval je hitro. Za „oddih“ po vseh naporih in mnogih ranah so ga poslali v zaledje, da bi izvežbal nove rekrute. Vedel je, da se na svojega podčastnika lahko čisto zanese. In ker je bil prepričan, da mu je sleherni dan, ki ga še živi, le nekako milostno podarjen, je gledal, da ga je tudi izkoristil. S tovariši je prebil več časa v Kijevu kakor v taborišču. Popival je, kvartal in ženskaril. Včasih je zapustil šotor že v petek in ga do ponedeljka ali celó do torka ni bilo nazaj. Nekaj posebnega so bile njegove nočne ježe s tovariši v mesto. Proti večeru so zajahali konje, predirjali v nekaj urah petdeset kilometrov, se vrgli v vrtinec nočnega življenja v mestu in se zjutraj zarana spet vrnili. Razumljivo je, da je bilo spanje po takih ekskurzijah najprimernejši posel. Da pa si ga je mogel zares privoščiti, se je moral poročnik Aksakov docela zanesti na svojega pomočnika Griško. Zato si je težavno zamisliti večjo neumnost, kakor je bila Salomonovičeva pritožba proti podnaredniku.

Ko je prišla vrsta, da raportira, na Salomonoviča, je vprašal poročnik Aksakov podnarednika Griško, za kaj gre.

Griška je stisnil oči, da se je videla skozi trepalnice samo tenka svetla proga. Sarkastično se je nasmehnil, toda dejal je stvarno in strogo službeno:

„Prostovoljec Salomonovič se pritožuje zaradi ravnanja podnarednika Grigorija Vasiljeviča ...“

Poročnik Aksakov je žida kar prebodel s pogledom. Pravkar se je bil vrnil z večdnevnega gostovanja v mestu in nič bi mu ne moglo bolj prijati od priložnosti, ki se mu je nudila, da poplača zvestega namestnika.

„Govori!“ je suho velel.

Adam Salomonovič se je zmedel. Začel je jecljati o Griškovem sunku s konja, o njegovem zasramovanju pred vojaki in o zaušnici.

Poročnik Aksakov je nervozno gledal v strop. Ko mu je bilo jecljanja dovolj, je vprašal Griško, kaj je prav za prav.

Griška mu je kratko in stvarno pojasnil, kako je preizkusil trdnost Salomonovičevega sedenja v sedlu, kako ga je poklical potem na odgovor in kako se mu je Salomonovič smejal v brk. Zato mu je bil prisilil zaušnico.

Salomonovič se je hotel upreti in pojasniti, da se ni smejal, toda poročnik mu je z jeznim pogledom presekala besedo.

„Nič drugega?“ je vprašal Griško.

„Nič, vaše blagorodje.“

Poročnik Aksakov se je obrnil z uničujočim obrazom k Salomonoviču:

„Deset dni zapora, vsak drugi dan ob kruhu in vodi, da se boš vedel pritoževati nad pravičnim ravnanjem predstojnikov. Če se to ponovi, pojdeš skozi šibe. Marš!“

Salomonovič je odkorakal s klecajočimi koleni. Zdelo se mu je, da sanja nekaj strašnega. Želel je, da bi se naenkrat prebudil iz sanj in se znašel doma pri starših.

*

Od tistega dne dalje je bil Salomonovič Griški zapisan na milost in nemilost. Videlo se je, kakor bi ju spajala vez, ki jo lahko samo smrt pretrga. Neprestano sta mislila drug na drugega, celó v sanjah.

Židu je tičal v kosteh paničen, brezumen strah, ki je bil tako silen, da je že v kali zadušil celó misel na maščevanje. Podoben občutek mora imeti miš, ki je padla mački v kremplje.

Toda tudi Griško je povsod in neprestano zasledovalo Salomonovičevo neprostovoljno režanje. Večno je bil razdražen in sleherni iz njegovega oddelka je opazil na njem čudno izpremembo. Postal je jezljiv, krivičen, zverinski. Začel je pogosto uporabljati bič, ki je neusmiljeno padal po hrbtih vežbajočih se novincev. In še nekaj je bilo, kar je njegovo krdelo močno osupnilo: često se je začel brez pravega povoda režati in kazati zobe, histerično oponašajoč žida. Salomonovič je po-

menil zanj vir neprestane živčne in duševne razdraženosti: postal je njegova nenormalna strast, postal je njegova bolezen.

Edino olajšanje mu je bilo, kadar se je mogel znesti nad židom. Za to pa je imel zmerom dovolj povoda. Naj si je Salomonovič še tako prizadeval, da bi mu ustregel: njegova nerodnost je postajala od dne do dne večja. Kakor bi se bil njegove duše in njegovega telesa polastil zli duh, ki ga smotrno tira v pogubljenje: vse, česar se je bil naučil, je sprti pozabljal in naposled še jahati ni več umel. In najhujše: kakor da se je celó v njegovega okleščenega konjička prelil njegov strah; postal je plašljiv, svojeglav in ni več ubogal na povelja.

Tako se je Salomonoviča od dne do dne, od ure do ure pollaščal grozovitejši obup. Zapadel je bil v neko topo, omotično stanje, podobno nekakšnemu polsnu, iz katerega ga je lahko zdramil samo še Griškov ujedljivi, histerični glas. Takrat se mu je vselej zazdelo, da je nekdo z bičem usekal po njegovi razboleli duši.

Tovariši so se ga izogibali kakor garjevega psa. Čutili so, da je samo njegova navzočnost kriva Griškove zle izpremembe. Zato so ga skrivaj sovražili. In nedvomno bi se bili prav pogosto znesli nad njim, da jih ni Griškova brezprimerna krutost proti njemu navdajala z nekakšno plašno prizanesljivostjo.

*

Poniževanja, ki si jih je Griška izmišljal za Salomonoviča, so bila prav peklena.

Pri zdravniškem pregledu so se postavili vojaki v dve vrsti in se razgalili. Ko je prišel polkovni zdravnik z Griško do Salomonoviča, se je podnarednik nerahločutno doteknil z debelim bičevim koncem njegove sramote in dejal z narejeno stvarnostjo: „Žid.“

Zdravnik se je komaj opazno nasmehnil, zamahnil z roko in šel dalje.

Salomonoviča je oblila krvava rdečica. Tovariši so se pritajeno smejali in drug drugega suvali s komolci. Kakor ob mučilni kol pripet je napeto stal Salomonovič in se v pošastni zadregi pozabil zapeti. Šele sosed ga je moral opozoriti na ta nedostatek.

Žid se je naglo popravil in skril svojo sramežljivost za nerodnim smehljajem, ki pa je bil videti zaradi njegovih nesrečnih čeljusti kakor široko režanje.

V tem se je Griška ozrl. Videl je Salomonovičevo kretnjo in njegov smeh. Kri mu je zalila oči kakor razjarjenemu biku. Komaj se je obvladal.

Ko je polkovni zdravnik odšel, je planil kakor ranjena zver proti Salomonoviču.

„Smejal si se mi, lopov!“ je zarjul. „Tebi je vse samo šala. Vojska, predstojniki in zdravniški pregled. Čakaj, pes, jaz ti pokažem!“

Kakor zbesnela furija je sklical vojake in postavil polmrtvega Salomonoviča prednje. Ukazal mu je, naj se razgali, in tak je moral stati pred tovariši. Sam je tekal kakor zblaznela pošast pred vrstami gor in dol, se prijemal za glavo, oponašal Salomonovičevo režanje in strahovito preklinjal vse, česar koli se je mogel domisliti.

„Ta cigan me bo spravil še ob pamet. Videli boste, da bo ta lopov kriv moje smrti. Če se bo zgodil zločin, me bo on sam tako daleč pognal.“

Počasi se je pomiril, nagnal vojake in Salomonoviča na delo, pritaval do šotora in se upehan zvalil na svoje ležišče. (Konec prihodnjič.)

PREBIVALCI KLETI

PESEM NEKOGA IZ MED NJIH

FRANC ONIČ

*V ta okna, napol
ugreznjena pod zemljó,
gospod, pogledjte in še v oko,
še v to oko pogledjte, gospod,
prašno od tlaka in od ljudi,
ki mimo teh oken kdaj so šli.*

*Vsakdo izmed nas
časih bi rad življenje prijel
ko čašo vina ali kos kruha.
A za nas nima drugega duha
ko po prestanem in prahu in —
najbrž smo že prepojeni vsi
s tem duhom, od njega težki,
težki, gospod.*

*Ni naša krivda samo, gospod.
Nas seje kar tako
v ta zadušna zatišja pod zemljó
brez prijavnice, brez dovoljenj —
hudičevo to je, gospod, kaj jaz vem.*

KONJSKI SMEH

VLADIMIR BARTOL

Nezaslišane krivice, ki jih je prizadeval Griška, so v Salomonoviču zmerom bolj utrjevale občutje, da je vse, kar se godi okoli njega, samo pošasten sen, iz katerega se mora vendarle nekoč zbuditi. Predajal se je brezupni otopelosti in ničesar ni poskusil, kar bi ga utegnilo rešiti iz Griškovih rok. Bil je kakor ptič, ki mu je ohromil ude strupeni pogled baziliska.

Tudi telesno je vidno propadal. Niti senca ni bil več nekdanjega zdravega, dobro rejenega fanta iz premožne meščanske rodbine. V obraz so se mu začrtale bolestne črte gorja, oči so mu obkrožali temni kolo-barji. Kakor izgubljen je taval med šotori in kdor bi ga ne poznal, bi mislil, da je pijan.

Samo nekaj je ostalo na njem neizpremenjeno: njegove naprej pomaknjene čeljusti z velikimi zobmi, ki so mu dajale pri najmanjšem pregibu ustnic, povzročenem po še tako neznatnem naporu, videz širokega režanja. Ta nehoteni smeh pa je učinkoval na Griško kakor dražljaj, proti kateremu je bil brez moči. Naj ga je videl stokrat na dan, stokrat na dan mu je zavrel žolč v želodcu.

Griškova čudna strast je od dne do dne samo naraščala. Pogosto se je samega sebe prestrašil, obrnil je pogled od židovega obraza, premagal razburjenje in se prisilil, da je šel. Vojaki so ga slišali, kako je škripal z zobmi od pritajene jeze in mrmral vase: prekleti konjski smeh!

Večkrat je bil že sklenil, da se ne bo za Salomonoviča brigal, da bo gledal drugam, kadar bo stal pred njim, in si ga sploh izbil iz glave. Toda vsi ti dobri sklepi so spričo njegove usodne slabosti klavrno propadli. Še več! Tudi kadar ni bilo Salomonoviča v bližini, mu je proti volji vstajala v duši njegova podoba. Slika je bila tako živa, da je vse zakipelo v njem; in naenkrat je začutil v sebi nepremagljivo željo, da bi ga videl, da bi se spet stresel nad njim.

Za Salomonoviča je bilo najbolj usodno to, da nikakor ni mogel uganiti vzroka Griškove nezaslišane krivičnosti. Izprva je iskal, ali ni bil morda vendarle nekaj posebnega zagrešil; pozneje pa je bolj in bolj domneval, da izvira podnarednikova satanska zloba iz nekega nečloveškega sovraštva do njega, ker je žid. Tako se je čutil v svojih svetlih trenutkih mučenika svojega rodu, kar mu je prineslo nekoliko tolažbe v brezupni mrak duše.

Griška se je počasi začel udajati pijači. Pogosto je že v soboto popoldne odjezdil v mesto in se vrnil šele prihodnje jutro, semtertja celó šele v ponedeljek.

V takih dneh se je ves oddelek oddahnil. Vse je svobodneje zadihalo, zaigrale so balalajke, oglasile so se pesmi in okoli šotorov so se razlegale vesele šale. Dežurni drugih čet, ki so prevzeli Griškovo mesto, so poznali podnarednikovo ravnanje z vojaki in radevoljno zatisnili tudi obe očesi ter dovolili vojakom izhod v sosedne vasi. Semtertja je dobrodušnež prijel Salomonoviča pod pazduho, ga potolažil, češ, naj si nikar preveč ne jemlje Griškovih krivic k srcu, ga potegnil med tovariše in ga skušal kakor že bodi razvedriti.

Salomonovič se je režeče nasmehnil, skušal za trenotek pozabiti težave, a njegovo srce je ostalo izmučeno in topo. Vendar je tudi zanj pomenil Griškov odhod oddih, čeprav še tako kratek. Oddih od nečloveškega trpinčenja, od krvnika, ki mu je bil izročen na milost in nemilost.

Neki sobotni popoldan so se vojaki pripravljali na odhod v sosedne naselbine. Nekateri so si bili že prej pridobili dekleta, drugi so jih šli šele iskat. Griška je bil odjezdil s tovariši podčastniki v mesto in prepustil najstarejšemu desetniku nadzorstvo nad oddelkom. Salomonovič je poiskal samotni kotiček, sédel na breg potočka in polglasno mrmral otožne melodije.

Naenkrat so zacepetala pred šotori konjska kopita. Podnarednik Griška je skočil s sedla. Vrnil se je bil docela nepričakovano in planil med vesele vojake kakor kragulj med jato kokoši. Brez besede je pohitel v Salomonovičev šotor in obstal ob vhodu, kakor bi ga bila zadela kap. Židov kovčeg je bil odprt, ob njem je ležala karabinka, očitno pripravljena za čiščenje. Čez posteljo je bila položena sablja, potegnjena iz nožnice, kakor bi jo bil njen gospodar sredi snaženja odložil.

Griška se je boleстно, histerično zagrohotal.

„O, moja slutnja! Če bi prišel polkovnik, morda celó general na pregled, kakšen bi moral stati jaz, Grigorij Vasiljevič, pred njim! In vse to zaradi tega lopova, te preklete židovske svinje!“

Vojaki, ki so stali ob vhodu, so se razkropili kakor pšeno, če treščiš vanj s pestjo. Vsak je pohitel v svoj šotor, da pospravi, kar je bilo v neredu.

Nekateri so hiteli v naglici obvestiti Salomonoviča, kaj se zgrinja nad njegovo glavo. Toda bilo je že prepozno. Griška, ki je stopil iz šotora, je z zlim instinktom takoj pohitel k potoku in tam zagledal žida, ki je sedel s hrbtom obrnjen proti njemu. Strmel je v deroče valove in komaj slišno prepeval.

Griška se je stresel tako, kakor bi stal pred živim vragom. Izraz neskončne muke in živčne razdraženosti se je prikazal na njegovem obrazu. Kakor bi prosil pomoči, se je obrnil k vojakom, ki so skušali s pohrkanjem skrivaj opozoriti Salomonoviča na pretečo nevarnost. S prstom je pokazal na zasanjanega žida, se prijel za glavo in zaškripal z zobmi. Tiho, previdno se mu je splazil za hrbet in nekaj korakov od njega obstal. Prisluhnil je polglasni pesmi, ki ga je kakor nož rezala v živce.

Potem pa je planil nanj, kakor plane tiger na svojo žrtev, ga pograbil za vrat in ga z nadčloveško močjo dvignil kakor peresce. Salomonovič je bolešno zacvilil; nato so mu roke kakor mrtve omahnile ob telo. Griška ga je napol nesel, napol vlekel do šotora. Tam ga je postavil na noge in mu z nemo kretnjo pokazal, v kakšnem neredu so njegove reči.

Salomonovič je bil od strahu napol mrtev in ni ničesar razumel. Griška se je oddahnil od živčnega napora, nato pa je z vidnim premagovanjem samega sebe dejal:

„Kaj pomeni ta nered . . .?“

„Nisem vedel . . .“ je jecljal Salomonovič.

Ta „nisem vedel . . .“ je bil kakor iskrica v dinamit podnarednikove jeze. Griški se je zavrtelo pred očmi. Vendar se je še enkrat zadržal:

„In . . . če . . . bi bil prišel namestu mene polkovnik . . . ali celó . . . general!“

Salomonovič je prebledel kakor smrt. Griška je z bliskovito naglico potegnil bič iz škornja in začel kakor brez uma udrihati po židu. Salomonovič je skušal pobegniti, toda podnarednik je stal pred vhodom. Začel je kričati in prositi. Naposled se je z glavo zaletel v platneno steno. Tam je kakor mrtev omahnil na tla.

Griška je še enkrat zamahnil po njem, kakor bi se hotel prepričati, ali se ni žid morda samo potuhnil. Potem je odhitel iz šotora, se zavihтел na konja in oddirjal za tovariši v mesto.

*

Vojaki so dvignili Salomonoviča in ga položili na ležišče. Vsemu oddelku se je smilil. Slekli so mu suknjo in srajco, prinesli vode in mu začeli izpirati nabrekle, krvave proge, ki mu jih je bil prizadejal bič.

Bolečine so židu kmalu vrnila zavest. Odprl je oči in se ozrl s plašnim, otroškim pogledom na vojake, ki so stali okoli njega. Vse mu je bilo tuje kakor človeku, ki so ga bili med spanjem prepeljali v daljne, neznane pokrajine. Dal se je negovati kakor otrok. Semtertja je zastokal; potem je pogledal tovariše, kakor bi se sramoval svoje slabosti in se opravičeval za napoto, ki jim jo dela.

Tovariši so ga tolažili po svojih močeh in grozili, da se bodo sami javili k raportu in povedali poveljniku, kaj počenja podnarednik z njim. Salomonovič jih je poslušal in se smehljal, kakor ne bi razumel, o čem govore.

Naenkrat pa mu je prešla topost in z vso natančnostjo se je zavedel, kaj se je bilo z njim zgodilo. Strašna bolečina mu je stisnila srce. Hotel je planiti kvišku, toda zazdelo se mu je, da ga je sovražna roka stisnila za grlo. Zahropel je, si iznenada z rokama zakril obraz in glasno zajokal.

Vojaki so po prstih odšli iz šotor. Pred vhodom so se še nekaj časa polglasno pomenkovali in dajali duška ogorčenju nad Griškovim ravnanjem, potem pa se počasi razkropili, kamor je bil kdo namenjen.

Ko so zvečer pogledali v Salomonovičev šotor, so našli žida v globokem spanju.

*

Prihodnji dan je prijezdil Griška pozno v taborišče.

Bilo je krasno nedeljsko jutro v zgodnji jeseni. Po travnikih je dolgo ležala rosa; nad njimi so letali metulji, brenčali čmrlji in čebele. Poljski škrjanci, jerebice in prepelice so grebli po travi in brskali po strniščih. Če se je prikazal človek ali večja žival, so s šumom odleteli. Visoko v zraku sta krožila kanja in jastreb.

Vojaki so obstopili podnarednika, ki se je kakor mrtev zvalil s konja v njihove roke. Suknja na prsih mu je bila razgaljena; na njej je manjkalo nekaj nabojev. Težko je hropel. Bil je do nezavesti pijan.

Zvlekli so ga v njegov šotor, mu sezuli škornje, slekli suknjo in hlače ter ga zagnali na ležišče. Griška je obupno stokal in vrtel izbuljene, krvavo podplute oči. Potem se mu je obrnilo.

Ko se je izbljuval, ga je prijala slabost. Vojaki so s strahom opazili, da mu srce zmerom slabeje utriplje. Prinesli so velik čeber vode, slekli podnaredniku še srajco in mu začeli z velikimi zamahi oblivati prsi. Drugi so ga drgnili in mu oživili kri. Počasi mu je začelo postajati bolje in naposled je prešla njegova nezavest v trdno spanje.

*

Prebudil se je šele proti večeru.

Služabnik mu je hitro prinesel vode v veliki skledi. Podnarednik se je dvignil do pasu, prijel skledo z obema rokama in polokal vodo kakor medved. Nato je kratko velel:

„Pokliči Salomonoviča!“

Služabnika je mrzlo spreletelo. Skočil je iz šotor, povedal kozakom, ki so stali pred vhodom, kaj zahteva podnarednik, in poklical Salomonoviča.

Salomonoviča ni bilo ves dan na izpregled. Zjutraj se je bil naglo umil v potoku, pozajtrkoval, pospravil svoje reči in odšel do malega obronka za šotoriščem, kjer je legel na steptano zemljo. Nekaj časa je bolešno sanjaril, potem pa zaspal.

Poklicali so ga h kosilu. Použil je nekoliko ruske juhe, pojedel kos kruha in se spet vrnil v zavetje.

Griškov služabnik ga je dobil spečega. Rahlo ga je stresel za ramena in mu skoraj obžalovaje dejal:

„Vstani! Podnarednik te kliče.“

Salomonovič je vzdrhtel, kakor bi ga bili poklicali pred rablja. Planil je na noge, popravil obleko, se opasal in odhitel v Griškov šotor.

*

Griška je sedel čisto nag na ležišču. Noge je imel kakor Turek spodvite pod sedalom. Umazano cunjo, ki jo je nosil ovito okoli ledij namestu spodnjih hlač, je bil odložil. Noč je bil prebil z ženskami. Zdaj je pregledoval svoje zdravje in vešče stikal po svojem kosmatem telesu za mrčesom.

Salomonovič je vstopil, pozdravil in obstal kakor prikovan na mestu. Kolena so mu od strahu drgetala.

Griška se je delal, kakor sploh ne bi bil opazil njegovega prihoda. Še zmerom je bil ves zatopljen v proučevanje svojega telesa. Šele čez dokaj časa je ošvrknil prišleca s kratkim pogledom in dejal skoraj brezbrizno:

„Prišel si.“

Salomonovič se je tiho odkašljaj. V sapniku ga je dušilo in najrajši bi si bil strgal visoki ovratnik z vratu.

Pred vhodom se je bilo nabralo precej vojakov, ki so napol prestrašeno, napol radovedno čakali, kako se bo dvogovor razpletel.

Nenadno se je Griška naslonil s komolci ob kolena. Čuden smehljaj mu je spreletel ustnice, ko je skoraj prijateljski vprašal Salomonoviča:

„Ali rad občuješ z ženskami?“

Vojaki pred vhodom so se pritajeno posmejali. Salomonovič je bil ves zmeden in ni razumel.

„Ali rad . . .?“ mu je razložil Griška bolj po domače.

Salomonovič je zardel čez ušesa. V mučni zadregi se je nasmehnil in obupno iskal s pogledi okoli sebe.

„Zdravo je od časa do časa zahajati k ženskam“, je dejal Griška nenavadno stvarno. Vendar je Salomonovič za njegovim skoraj dobrohotnim glasom takoj zaslutil nakano. „Ko si bil še doma, si jih gotovo obiskoval vsaj po enkrat na teden. Ali morda celo po večkrat?“

Salomonovič ni vedel kam iz zadrege. Toda podnarednikovo vprašanje je bilo resno, njegov pogled pa je bil tako predirljiv, da se ni mogel ogniti odgovoru.

„Navadno po dvakrat“, je dejal komaj slišno.

Griški so se zaiskrile oči. Zmagoslavno je pogledal vojake, ki so začeli, opogumljeni po njegovem vedenju, stopati v šotor. Njihovi obrazi so se na široko režali.

Griška je čutil, da se je bil dotipal do živca židove osebnosti, prav do tja, kjer je slutil izvor muk, ki so mu jih povzročali odnosi z njim. Strahoviti prepad, ki ju je ločil, se je odprl pred njim. Videl je, da ni nobene moči, ki bi ga mogla vzravnati. Edino, kar bi mu prineslo zadoščenje, je bilo to, da bi ugonobil, strl to njemu tako tuje, odvratno, zaničevanja vredno bitje.

On sam je bil v seksualnem pogledu otrok kaosa. V njem je neprestano tlelo tiho, mračno, komaj zavedno sovraštvo do vsega, kar je bilo ženskega. Če je bilo le mogoče, se je ognil dotiku z ženskami. Toda kadar ga je prijelo, je kar glavo izgubil. Bil je v vsem brez mere, ničesar ni preračunal vnaprej in neznosno mu je bilo samo pomisliti, da bi se „pazil“. Kadar se je lotil ženske, je imel občutek, da jo mora streti, uničiti, do kraja obvladati. Zaradi posilstva na lastni zemlji so mu bili dvakrat odvzeli čin in mu ga dvakrat zaradi hrabrosti spet vrnili. Kadar je šel s kupljeno žensko, ji je iz navdušenja, brez premisleka, dal vse, kar je imel pri sebi. Toda kadar je od nje odhajal, ji je z grožnjami in pretepanjem spet vse odvzel, dà, pogosto tudi to, česar ji ni bil dal.

Ko je prvič zagledal Salomonoviča, je začutil, da mora biti v vsem živo nasprotje njega samega. In ko je sedel zdaj gol pred njim, se je te razlike docela zavedel.

Skoraj z elegičnim naglasom je dejal:

„Gotovo si z ženskami zelo nežen. To one ljubijo. Ali ni morda resnica? Ali pri občevanju veliko uživaš?“

Ves šotor je odmeval od hihitanja in smeha. Salomonovič je prebledeval in zardeval in se zvijal v peklenski zadregi. Griška se je sladko smehljaj.

„Mislim, ali zahajaš k njim samo iz potrebe ali tudi iz posebnega veselja?“

Žid je skomignil z rameni.

„Vidiš, jaz sem čisto drugačen“, je nadaljeval podnarednik. „Jaz sovražim žensko kakor kugo...“

Vojaki so se zasmejali. Toda Griška jim je z grozečim pogledom zaprl sapo.

„Meni je ženska manj ko pes. In vendar ne morem prebiti brez nje. To je človeška slabost. Iz te slabosti smo vsi prišli na svet. Da imam jaz tvoj denar! Vso Rusijo bi obredel in povohal vse, kar je lepega. Ti se pa gotovo zelo bojiš za svoje zdravje?“

Salomonovič se je bil nekako znašel. Ker je bil, kakor večina njegovega rodu, vaje istovetiti najboljše tudi z najkoristnejšim, je čisto spregledal, kam ga hoče Griška speljati. Rekel je:

„Dobro je, če je človek previden.“

V teh besedah je Griška zdajci spoznal vse tisto, kar ga je navdajalo pri židu s tolikšno odvratnostjo in kar se je izražalo v njegovem „konjskem režanju“.

Z izpremenjenim, starim glasom je dejal:

„Čez teden dni odrinemo na fronto. Kaj praviš k temu?“

Salomonovič je prebledel.

„Ne veš? Čakaj, jaz ti povem. Ti nisi kozak in nikoli ne boš. Kozak biti, pomeni čast, pomeni biti junak. Ti pa ne veš niti kaj je čast niti ne moreš biti junak. Ob prvi priložnosti bi nam pobegnil s konjem k sovražniku. Za ceno svojega zdravja bi izdal batjuško carja, izdal bi domovino, kakor so tvoji predniki izdali boga, gospoda našega Jezusa Kristusa. Zato ti bomo slekli kozaško suknjo in te oblekli v suknjo navadnega prostaka. Skrbel boš za red in snago v šotorih in zlasti se boš brigał za stranišča. Kajne, pred dekleti bi te rdeča papaha dvignila? Zato ti jo bomo sneli. E, Salomonovič, židek moj! Ne smel bi se bil prikazati k nam. Ker pa si prišel prostovoljno, boš tudi ostal. Naložili ti bomo vse tiste posle, za katere so junaki predobri. Tako te bo, fant moj, presneto kmalu minil tvoj prekleti konjski smeh.“

Naenkrat z vso ostrostjo:

„Zdaj pa suknjo in kučmo dol! In lopato in metlo v roke! K straniščem! Marš!“

*

Kakor v sanjah je odtaval Salomonovič v svoj šotor. Zdelo se mu je, kakor da ga je Griška slekel do nagega in ga s težkim batom pobil na tla. To zadnje ponižanje je bilo celó za njegovo prilagodljivost nekaj pošastnega. V glavi se mu je vrtelo in obhajale so ga slabosti. Njegove oči so kar izgubile svojo ostrino: vse, kar ga je obdajalo, se mu je zdelo zamegljeno, tuje, neresnično. Vendar je bil strah pred Griško v njem tako velik, da je slekel suknjo, odložil kučmo, si pripasal predpasnik ter vzel metlo in lopato. Šel je za šotore, kjer je bil izkopan dolg, plitev jarek, ki ga je obdajalo nekaj v tla zasajenih desk.

To je bilo „stranišče“ njegovega oddelka. Toda le malokdo se je držal reda. Ponesnaženo je bilo daleč naokoli. Neznosen smrad je pri-

vabljal na tisoče ostudnih muh, ki so obletavale prostor in se lesketale v solncu.

Salomonoviča je vrglo nazaj. Doslej je moral vsakokratni dežurni skrbeti za snago okoli stranišča. Toda posel je bil le formalnost. Zakaj nihče si ni domislil, da bi se bil zares pobrigal za red. Zdaj je prešla ta ogabna skrb zgolj nanj. Zgrozil se je. Metla in lopata sta mu sami od sebe padli iz rok. Nekaj trenutkov je stal kakor prikovan in se botapljal v muke peklenškega ponižanja, ki ga je doletelo. Potem je počasi odstranil predpasnik in se vrnil v šotor.

*

Pri večerji je Griška iznenada opazil, da Salomonoviča ni nikjer. Hotel je vzrožiti, a jeza mu za čudo ni hotela od srca.

„Kje je žid?“ je vprašal in se sam začudil negotovosti svojega glasu.

Vojak, ki je spal s Salomonovičem v istem šotoru, je odhitel pogledat, kaj je z njegovim tovarišem.

Čez nekaj trenutkov se je vrnil in javil s tresočim glasom:

„Podnarednik, Salomonovič se je obesil.“

*

Pogledi vseh vojakov so se uprli v Griško. Podnarednik je prebledel, pogledal predse v mizo in se čudno, nekako olajšano nasmehnil.

Zazdelo se mu je, da se je težko, nezasluženo breme zvalilo z njega. Pomignil je vojakom in odšel z njimi v Salomonovičev šotor.

Tam je visel žid na tenki vrvi, ki jo je bil pritrdil na prečni kol. Glava se mu je povesila na prsi. Oči, na široko odprte, so bile strašne, osteklenele; skoraj sama belina se je videla. Prekratke ustnice so razgaljale velike, rumene zobe, ki so bili zasekani v posineli jezik. Ves obraz je zbujal videz pošastnega režanja.

Griška se je zgrozil. Hitro je naredil tri velike križe čez čelo in prsi. Prišlo mu je, da bi se še enkrat razjezil nad „prekletim konjskim smehom“, ki mu je bil prizadejal toliko razburjanja, toda neznan strah mu je prepodil nekdanja čuvstva. Zasukal se je na peti, velel mimogrede vojakom, naj snamejo žida, in naglo zapustil šotor.

*

Vse taborišče je bilo v vrenju. Vojaki so hiteli sem in tja, podčastniki so kričali in zmerjali, častniki pa so zborovali v polkovnem šotoru. Od ust do ust je šlo: Podnarednik Griška je zakrivil židovo smrt.

Poročnik Aksakov se je z vsemi silami postavil za svojega pomočnika. Vendar je bila Griškova krivda preočitna. Spet so mu odvzeli čin

in kot navaden prostak se je vrnil na fronto. Kmalu je iznova napredoval in se dvignil do narednika.

Za časa velike revolucije je bil dodeljen s svojim odredom k Judeničevi armadi. Postal je praporščak, pozneje celó podporočnik in je bil določen, da krije umik generalovih čet. Nekoč so njega in njegov oddelek obkolili „rdeči“ in ker se ni hotel vdati, so ga konjeniki Budjenega dobesedno s konjem vred razsekali na kosce.

RAZGLEDI V LIRIKI

OB KOČBEKOV I „ZEMLJI“ — IVO BRNČIČ

„Ob predmetih bivam kakor ob bregovih nočnih rek...“

Edvard Kočbek.

Danes pišemo letnico MCMXXXV in je z nami in pri nas takó, da se je treba načelno opredeliti, če hočemo oceniti neki umetniški pojav. Zakaj dejstvo, da beležimo to in to leto, da sta dosihdob celotno človeško znanje in z njim zavest dandanašnjega polnovrednega človeka dosegla neko sorazmerno visoko stopnjo, ki nam narekuje nove odnose do umetnosti in literature, nove analitične metode in novo kritičnost, pa imamo opraviti s táko in táko umetnostjo — vse to nas sili, da se z nekaterimi teoretičnimi opombami zavarujemo zoper sicer zelo verjetne očitke, da je neki naše stališče zlohотно, pristransko in nepravilno.

O k r i t i k i. Stojimo pred neutajljivim dejstvom splošne genetične in vzročne povezanosti med vsemi pojavi človeškega duha in stvarnim, resničnim življenjem. Kajti tudi umetnost, ki je ena izmed pojavnih oblik človeškega duha, ustvarja vendar psihofizično bitje, ki živi na tej zemlji v nekih dejanskih razmerah in okoliščinah. Šele odnos človeka do človeka in vsota vseh teh posameznih odnosov, odnos ljudi do poedinca in narobe, to se pravi, družbeno življenje, je ustvarilo življenjske pogoje umetnosti; izven družbe si umetnosti sploh ne moremo predstavljati in je take tudi nikoli ni bilo. Tako moramo ugotoviti dve osnovni dejstvi: prvič, da ustvarja umetnost konkretni, živi, telesni človek, ki je izšel iz prirode; drugič, da ta človek misli, čustvuje, upa, se bori, stremlji in deluje v apriorni nedeljivosti od celotne človeške družbe. Torej je del človeškega udejstvovanja, umetnost, katere prvi pogoj je družbeno življenje ljudi, slednjič tudi in zlasti namenjena tem ljudem, tej družbi; umetnosti je tedaj nekakšen socialen zmisel in namen že vrojen, imanenten. Snovno bivajoči človek pa je aksiomatično podvržen tistim zakonom, ki so lastni njegovemu dejanskemu bivanju, namreč biološkim,